

Stand van Sectoren

...Nederlands bedrijfsleven in economisch perspectief

Sector Advisory
November 2018

Seinen blijven op groen voor alle sectoren

Seinen blijven op groen voor alle sectoren

‘...beeld in de sectoren blijft onverminderd positief...’

‘...maar macro-verwachtingen licht neerwaarts aangepast...’

‘...agrisector is het minst positief...’

‘...retailsector profiteert van consumentenbestedingen...’

Hoewel de groei van het bruto binnenlands product (bbp) is afgezwakt, blijft het economisch sentiment in de diverse sectoren van de Nederlandse economie positief. Uit de Sectorbarometer van ABN AMRO blijkt dat met name de retailsector, de zakelijke dienstverlening en technologie, media en telecom (TMT) in goede conditie verkeren.

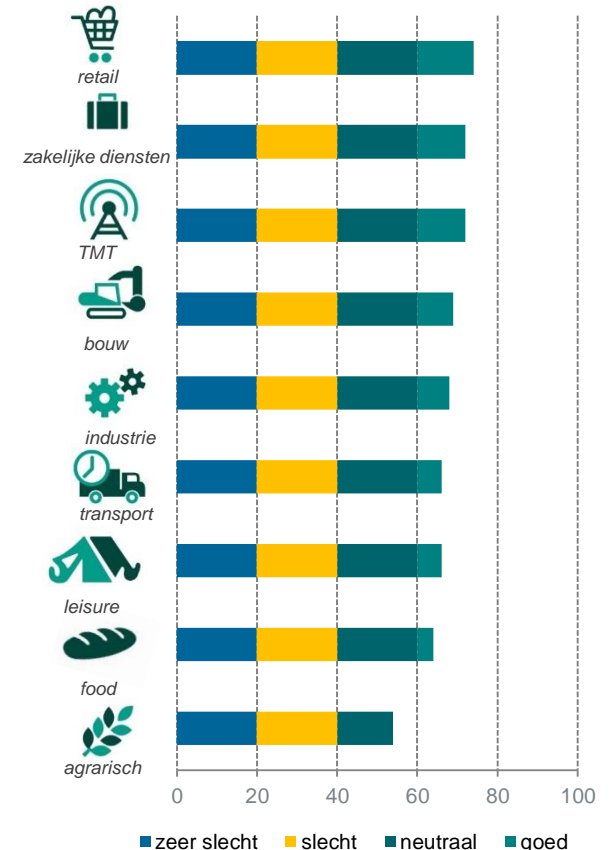
Recent is twijfel ontstaan over de vooruitzichten van de Nederlandse economie. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) meldde vorige week een kwartaal-op-kwartaalgroei van het bbp van slechts 0,2% over het derde kwartaal. Dit is de kleinste kwartaalgroei in ruim twee jaar en kan een signaal zijn dat de conjunctuercyclus op zijn top is aangekomen. We hebben onze macro-verwachtingen voor 2018 en 2019 daarom licht neerwaarts aangepast. ABN AMRO verwacht nu dat de economische groei in Nederland dit jaar uitkomt op 2,6% tegen 2,9% eerder. De prognose voor 2019 gaat van 2,5% naar 2%.

Nadere analyse van de CBS-cijfers leert dat vooral investeringen in woningen (door commerciële partijen) en infrastructuur (door de overheid) vorig kwartaal zijn achterbleven. De oorzaak hiervan is het personeelstekort in de bouw, waardoor minder gebouwd kan worden. Dit is ook terug te zien in het aantal afgegeven vergunningen voor nieuwbouw dat sinds eind 2017 daalt. De investeringsbereidheid van de bouwbedrijven zelf blijft hoog, omdat de individuele bouwbedrijven hun orderportefeuilles nog altijd ruim gevuld zien.

De agrarische sector laat het minst positieve beeld zien. Agrarische ondernemers zijn in het bijzonder negatief over hun winstgevendheid in het afgelopen kwartaal. Door de droge zomer hebben veel akkerbouwers en melkveehouders extra moeten beregenen en liggen de opbrengsten flink lager. Veel melkveehouders zullen extra kracht- en ruwvoer moeten inkopen. Dit zorgt voor hogere kosten, terwijl de melkprijs relatief laag ligt. Deze factoren zorgen voor een verdere pressie op de marges. Het inkomen van boeren en tuinders staat al jaren onder druk.

De retailsector profiteert nog altijd van de hoge consumentenbestedingen. Door de afgenomen werkloosheid en de toegenomen koopkracht hebben consumenten meer te besteden. Het consumentenvertrouwen is in oktober weliswaar afgenomen, maar staat nog steeds behoorlijk hoog.

Sectorbarometer

De Sectorbarometer is een door ABN AMRO Sector Advisory ontwikkelde branche-sentimentsindicator. De componenten die we meewegen zijn 'realisatie' (omzet, faillissementen, oordeel winstgevendheid), 'sentiment' (bedrijvigheid, concurrentiepositie/tarieven, verwachte investeringen/werkgelegenheid) en 'verwachtingen' (omzetontwikkeling, margeontwikkeling).

1 Trends in de macro-economie

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Loek Caris (06 – 28975615)

BBP-groeiverwachtingen bijgesteld: een beetje minder meer

	2016	2017	2018	2019
BBP:	2,1	3,0	2,6	2,0
- Particuliere consumptie	1,5	1,9	2,7	2,0
- Overheidsconsumptie	1,1	1,1	1,1	2,6
- Investerings	5,2	6,2	4,7	3,4
- Uitvoer	4,1	5,6	2,7	3,1
- Invoer	3,9	5,2	2,9	3,6
Consumentenprijzen (CPI)	0,3	1,4	1,7	2,9
Lonen particuliere sector	1,6	1,6	2,0	2,9
Werkloosheid (% ber.bev.)	6,0	4,9	3,8	3,6

Voor meer macro-economische trends en analyses over Nederland - [klik hier](#)

- ▶ ABN AMRO heeft vorige week haar macro-verwachtingen voor 2018 en 2019 [verlaagd](#). Aanleiding is de [nieuwe bbp-raming](#) van het CBS over het derde kwartaal. Het CBS verlaagde ook de ramingen voor de eerdere kwartalen van dit jaar.
- ▶ Het bruto binnenlands product (bbp) nam volgens het CBS met 0,2% kwartaal-op-kwartaal flink minder toe dan in het tweede kwartaal (0,7% kwartaal-op-kwartaal. Dat kwam onder meer door een onverwachte krimp van de investeringen.
- ▶ ABN AMRO verwacht nu dat de economische groei in Nederland dit jaar uitkomt op 2,6% tegen 2,9% eerder. De prognose voor 2019 gaat van 2,5% naar 2%.

- ▶ Opvallend in de CBS-raming is dat de overheidsconsumptie niet is toegenomen, nadat in het tweede kwartaal ook al nauwelijks sprake was van een toename. Volgens het Regeerakkoord zou de overheidsconsumptie dit jaar een flinke impuls krijgen. Vooral nog komt daar niet veel van terecht. We verwachten dat de overheidsconsumptie in 2019 alsnog een groeiversnelling krijgt.
- ▶ De particuliere consumptie nam kwartaal-op-kwartaal iets meer toe dan in het tweede kwartaal. Ook de uitvoer nam verder toe, alhoewel minder dan in het voorjaar. Doordat de invoer iets meer steeg, was de bijdrage van de netto-uitvoer (uitvoer minus invoer) aan de bbp-groei nihil. In het tweede kwartaal was die bijdrage nog duidelijk positief. Ook dat heeft dus gezorgd voor een lagere bbp-groei in het derde kwartaal.
- ▶ De consumentenprijzen stijgen in 2019 naar onze verwachting harder dan in 2018. De verhoging van het lage btw-tarief van 6% naar 9% en te verwachten hogere energieprijzen zijn hier debet aan.
- ▶ In Duitsland, de belangrijkste handelspartner van Nederland, blijkt het bbp in het derde kwartaal te zijn [gekrompen](#), en wel met 0,2% kwartaal-op-kwartaal. Voor het eerst sinds begin 2015 is het bbp-groeicijfer negatief. We verwachten dat de krimp tijdelijk is, maar dat het bericht zelf de investeringsbereidheid van Nederlandse exporteurs de komende maanden wel kan gaan schaden.
- ▶ Onzekerheid over de voorgenomen brexit blijft boven het macro-economisch sentiment hangen. Een ordelijke Brexit is nog steeds ons [basisscenario](#) (45% kans), maar sterk overtuigd hiervan zijn we niet. De kans op een wanordelijke Brexit schatten we op 35% en de kans de het VK in de EU blijft op 20%.

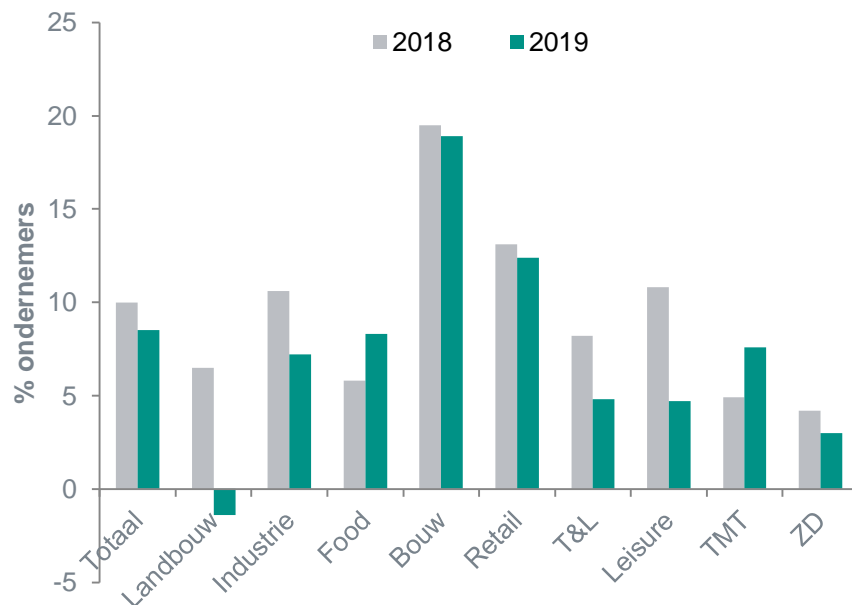
2a Sectorbeeld – investeringsbereidheid

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Loek Caris (06 – 28975615)

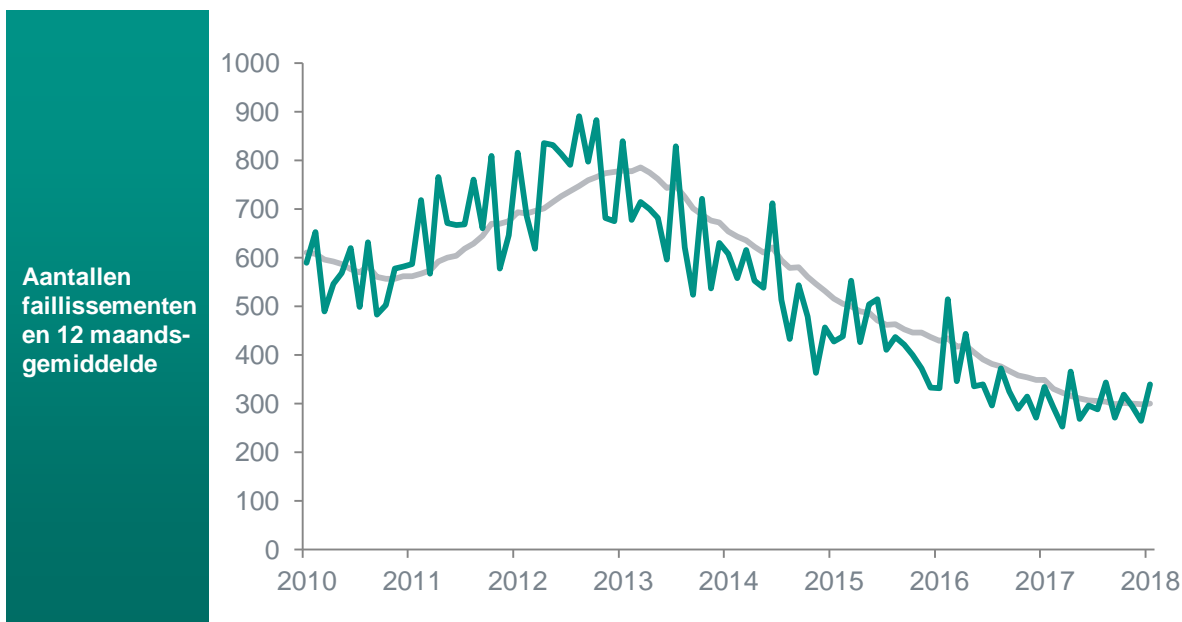
Investeringsbereidheid blijft vrijwel overal hoog, vooral in de bouw

Investeringsbereidheid ondernemers (saldo percentage ondernemers)

- ▶ Ook qua investeringen valt de agrarische sector opnieuw uit de toon. Boeren en tuinders zijn de enige groep ondernemers die per saldo van plan zijn om hun investeringen in 2019 te verlagen. Dit staat op gespannen voet met het feit dat de sector aan de vooravond staat van een duurzaamheidstransitie, waarbij juist technologische innovatie moet bijdragen aan een nog zorgvuldigere en efficiëntere productie.
 - ▶ De food- en de TMT-sector zijn de enige twee sectoren die hun investeringen volgend jaar juist willen opvoeren. De investeringsbereidheid van foodondernemers is hoog en dat moet ook wel. Als antwoord op de schaarse arbeidsmarkt moeten foodbedrijven investeren in productiemiddelen die de efficiëntie ten goede komen. De sterke investeringen TMT-sector worden gedreven door de aanhoudende digitalisering van productieprocessen in de andere sectoren van de economie.
 - ▶ ABN AMRO verwacht net als het saldo van de ondervraagde ondernemers dat de investeringsgroei terugloopt naar een iets minder hoog niveau. Met name in sectoren met veel export, zoals de agrisector en de sector industrie, denken ondernemers het komende jaar minder te investeren dan dit jaar.
- ▶ Elk najaar vraagt het CBS aan ondernemers hoe ze aankijken tegen hun investeringen in vaste activa in het volgende jaar. Van de ondervraagden verwacht 19% in 2019 meer te gaan investeren dan in het lopende jaar, 70% van de ondernemers verwacht gelijkblijvende investeringen en 11% van hen verwacht een daling. Per saldo nemen de investeringen in 2019 dus naar verwachting toe. Vorig jaar was het percentage ondernemers dat een daling verwachtte overigens lager. Ondernemers zijn dit jaar dus een beetje negatiever over hun investeringen.
 - ▶ De bouwsector verwacht dat de investeringsgroei in 2019 iets lager uitvalt dan in 2018, maar ten opzichte van de andere sectoren is de bouw nog uitzonderlijk positief. Dat heeft alles te maken met de hoogconjunctuur. Door de aangezwollen orderportefeuille is veel nieuw materieel nodig. Bouwbedrijven proberen hierbij flexibel te blijven door veel materieel in te huren; van hoogwerkers tot bouwliften en van steigers tot mobiele toiletten.

Daling faillissementen stabiliseert

- ▶ Het aantal faillissementen is tot en met oktober met 8% afgenomen ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Door de daling van het aantal faillissementen aan de ene kant en de stijging van het aantal bedrijven aan de andere kant is de faillissementsgraad in de meeste sectoren nog erg laag. De daling van het aantal faillissementen lijkt echter in de laatste maanden van dit jaar te zijn gestabiliseerd. ABN AMRO verwacht hierom geen verdere daling van het aantal faillissementen, maar een lichte stijging van tussen de 0% en 5%.
- ▶ In de bouw gingen 16% minder bedrijven op de fles. Toch stijgt het aantal faillissementen onder bouwers sinds de zomer weer. De bouwkosten zijn gestegen, waardoor het voor sommige bedrijven een uitdaging is om met winst te bouwen. Veel bouwprojecten zijn meestal al een tijd geleden aanbesteed waarbij de bouwers de tussentijds gestegen kosten voor eigen rekening moeten nemen. Wanneer aannemers onvoldoende rekening hebben gehouden met de snelle kostenstijging kunnen zij dus zelfs tijdens een hoogconjunctuur in de knel komen.

- ▶ In de bouw lopen naast een stijging van de materiaalprijzen vooral de personeelskosten op. De nieuwe bouw-cao zorgt voor een loonsverhoging van 5,4% in twee jaar tijd. De echte kostenstijging komt door de inzet van zzp'ers. Door de grote personeelskrapte van dit moment kunnen zij nog veel hogere tarieven vragen.
- ▶ Ook in economisch florissante tijden kunnen bedrijven dus failliet gaan. Waar het in de bouw de hoge kosten zijn, zijn het in sectoren als Technologie, Media en Telecom (TMT) en retail de achterblijvers die kunnen omvallen wanneer zij het hoge tempo van innovatie niet kunnen bijbenen. Binnen de zakelijke dienstverlening kan hoge concurrentie door lage toetredingsdrempels binnen sommige branches een oorzaak zijn. En in de agrarische sector zet milieuregelgeving de boeren en tuinders extra onder druk, waardoor de marges nog dunner worden en een faillissement kunnen veroorzaken.

Stand van Sectoren – Seinen blijven op groen voor alle sectoren

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Inhoudsopgave

- 1 Agrarisch ● ▶ **Warme zomer zorgde voor hogere kosten**
- 2 Food ● ▶ **Lagere afzetprijzen drukken op omzet**
- 3 Industrie ● ▶ **Optimisme getemperd, maar seinen staan nog op groen**
- 4 Bouw ● ▶ **Hoogconjunctuur in de bouw heeft zijn keerzijde**
- 5 Retail ● ▶ **Positief sentiment vertelt niet het hele verhaal**
- 6 Leisure ● ▶ **Personeelstekort beïnvloedt stemming**
- 7 Transport & Logistiek ● ▶ **Ondernemers optimistisch, ondanks lagere marge**
- 8 TMT ● ▶ **IT-branche drijvende kracht achter groei TMT-sector**
- 9 Zakelijke diensten ● ▶ **Dienstensector profiteert van gunstig economisch klimaat**
- A Appendix ● ▶ *Contactgegevens, disclaimer en extra informatie*

● ● ● ▶ Sentiment positiever t.o.v. voorgaande kwartaal (groen), neutraal (oranje) of negatiever (rood)

3 Agrarisch – Warme zomer zorgde voor hogere kosten

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Nadia Menkveld (06 – 13545147)

Sectorbarometer

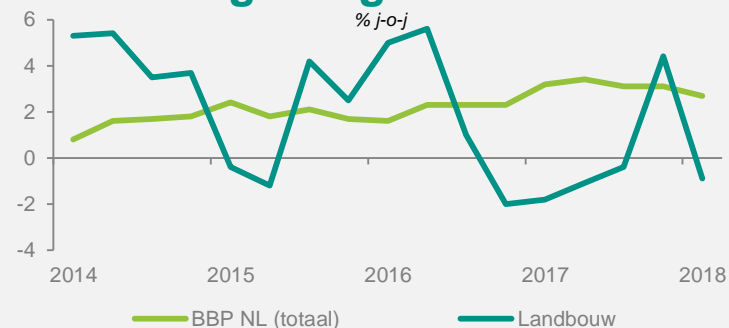

Ondernemersklimaat:

■ zeer slecht ■ slecht ■ neutraal ■ goed ■ zeer goed

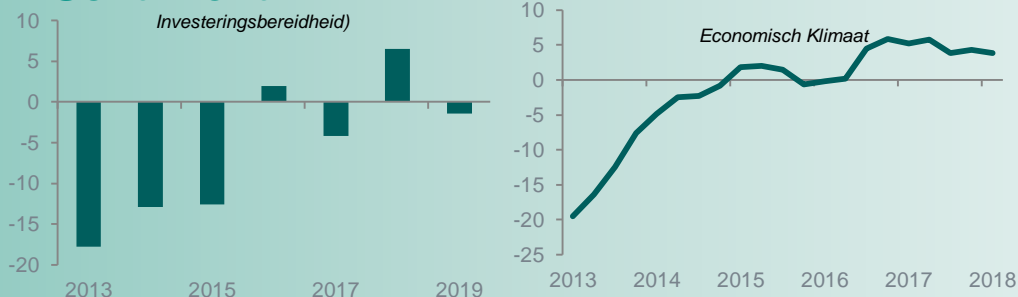
- ▶ De Sectorbarometer laat een lagere score zien dan in andere sectoren. Ondernemers zijn met name negatief over hun winstgevendheid.
- ▶ Door de droge en zonnige zomer moesten akkerbouwers en melkveehouders extra beregenen. Bovendien moeten melkveehouders extra ruw- en krachtvoer inkopen. Dit betekent hogere kosten.
- ▶ De extreme zomer brengt winnaars en verliezers. Boeren en tuinders die in staat waren een goede opbrengst te realiseren, konden in sommige gevallen profiteren van een hogere prijs.

Toegevoegde waarde

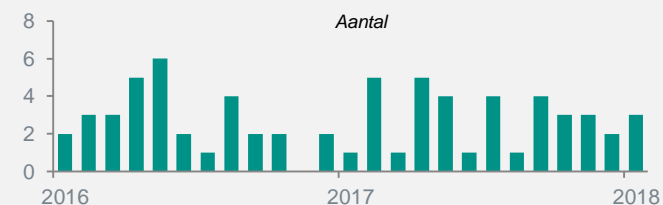
- ▶ De toegevoegde waarde (tegen vaste prijzen) van de agrarische sector kende eind 2017 een opleving, maar daalde in het begin van 2018.
- ▶ De daling komt met name door lagere volumes. De prijzen zijn wel flink gestegen.

Sentiment (oordeel ondernemers)

- ▶ De agrarische ondernemers verwachten minder te investeren in 2019 dan in 2018. Deze lagere investeringen weerspiegelen het sentiment over winstgevendheid.
- ▶ Boeren en tuinders zijn nog steeds positief over de economie, maar iets minder dan vorig kwartaal. Ze exporteren een groot deel van hun productie. Onder meer de Brexit hangt de sector boven het hoofd.

Faillissementen

- ▶ Er gaan weinig agrarische ondernemers failliet. Het aantal faillissementen is historisch laag. Wel is het aantal bedrijfsopheffingen in de agrarische sector flink gestegen. In de eerste drie kwartalen van 2018 stopten meer dan 2100 agrarische ondernemers. Een groei van 44% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Strengere milieureggeving en een gebrekkig toekomstperspectief zet druk op boeren en tuinders.

4 Food – Lagere afzetprijzen zetten druk op omzet

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Nadia Menkveld (06 – 13545147)

Sectorbarometer

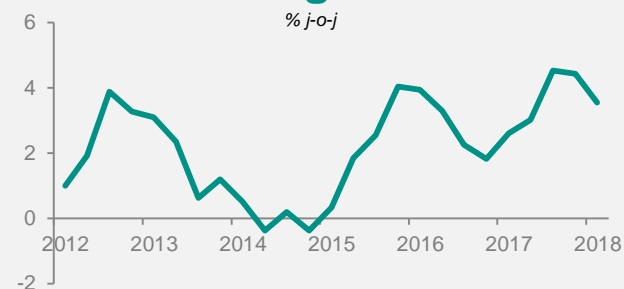

Ondernemersklimaat:

■ zeer slecht ■ slecht ■ neutraal ■ goed ■ zeer goed

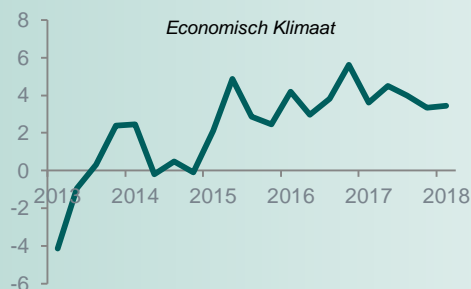
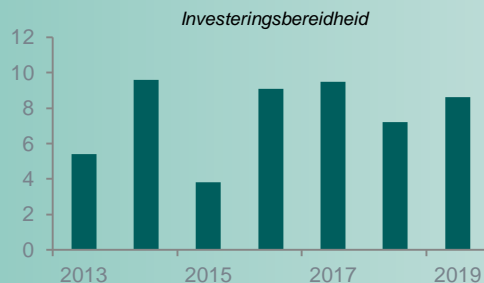
- ▶ De score van de Sectorbarometer voor food is positief, maar minder goed dan vorig kwartaal. Over 2018 laat de voedingsmiddelenindustrie een lagere omzet zien, maar een hogere productie.
- ▶ De lagere omzet heeft alles te maken met de afzetprijzen. Die zijn in 2018 gedaald. Met name de prijzen op buitenlandse markten lagen lager.
- ▶ Onder meer gedaalde grondstofprijzen zijn de oorzaak hiervan. Maar kennelijk hadden ondernemers ook moeite met hun marges. Ze waren ontevreden over hun winst.

Omzet foodgroothandel

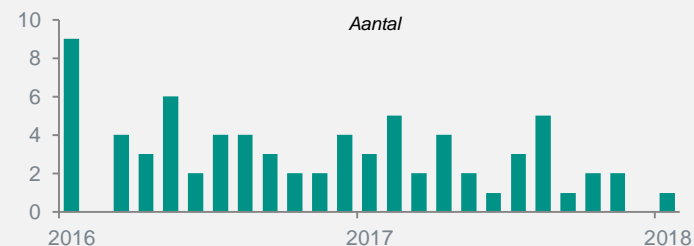
- ▶ De omzet van de groothandel in voedingsmiddelen steeg in de eerste helft van 2018 met circa 2%. De stijging is aan het afvlakken.
- ▶ De groothandel in zuivel kende een hele sterke omzetgroei in 2017 dankzij de hoge zuivelprijs. Die prijs is nu lager en dat merkt de groothandel dit jaar in de omzet.

Sentiment (oordeel ondernemers)

- ▶ De investeringsbereidheid van foodondernemers is hoog. Dat moet ook wel. De arbeidsmarkt-schaarste zorgt voor investeringen in productiemiddelen die de efficiëntie ten goede komt.
- ▶ Het oordeel van de ondernemers over de economie is positief. Foodondernemers profiteren via de supermarkten van de hogere consumentenbestedingen in Nederland.

Faillissementen

- ▶ Het aantal faillissementen in de voedingsmiddelenindustrie ligt laag. Door een toename van het aantal bedrijven ligt ook de faillissementsgraad laag. Het aantal faillissementen blijft naar verwachting stabiel of neemt licht toe in 2019.

5 Industrie – Optimisme getemperd, maar seinen staan nog op groen

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Albert Jan Swart (06 – 4144 9681)

Sectorbarometer

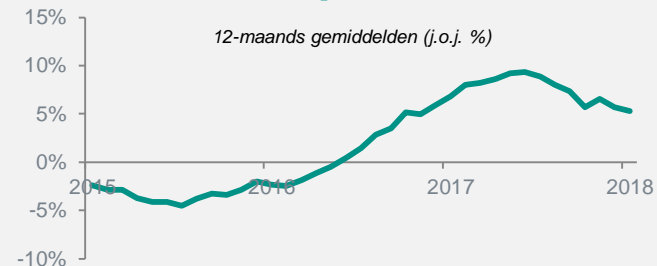

Ondernemersklimaat:

■ zeer slecht ■ slecht ■ neutraal ■ goed ■ zeer goed

- ▶ Het ondernemersklimaat is nog steeds goed, maar koelt wel iets af. De Sectorbarometer is sinds het afgelopen kwartaal iets verslechterd. Toch overheerst nog altijd optimisme.
- ▶ Ondernemers verwachten de komende drie maanden per saldo een lichte afname van orders uit het buitenland. Toch zijn ze redelijk optimistisch over de productie in het komende kwartaal.
- ▶ ABN AMRO verwacht dat de bedrijfsactiviteit dit kwartaal op peil blijft. De orderportefeuilles zijn goed gevuld en ondernemers verwachten meer te zullen produceren dan in het vorige kwartaal.

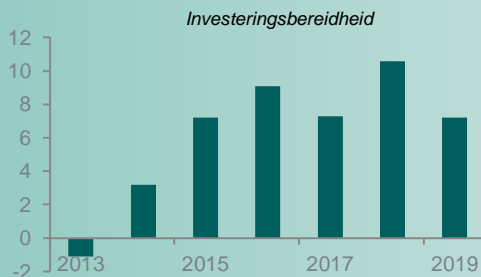
Export

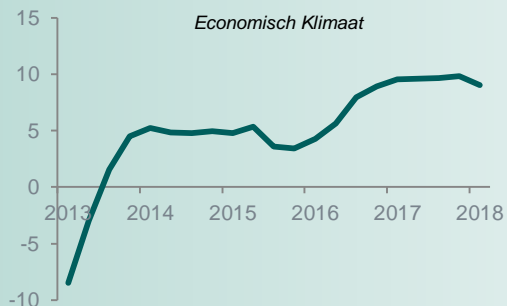
- ▶ De Nederlandse industrie is voor zo'n 70% afhankelijk van export. Ook de industrie van de belangrijkste handelspartner, Duitsland, exporteert veel. Onze industrie is daardoor gevoelig voor ontwikkelingen in de economie wereldwijd. De verwachtingen voor de wereldhandel zijn naar beneden bijgesteld en dat raakt ook de Nederlandse export.

Sentiment

oordeel ondernemers (%)

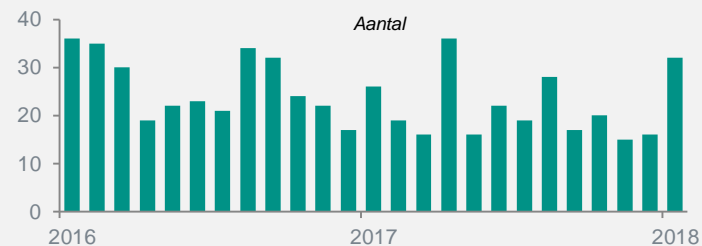

- ▶ Ondanks de dreiging van een escalatie van Trumps handelsconflict en de zwakke handel in de eurozone zien de cijfers van de Nederlandse industrie er voorsnog goed uit.

- ▶ Het sentiment over omzet is sinds het eerste kwartaal wat afgenomen. Toch overheerst nog altijd het optimisme. De afzetprijzen stijgen, mede doordat de grondstoffenprijzen stijgen.

Faillissementen

- ▶ De faillissementen in de industrie zijn in het derde kwartaal op jaarbasis gedaald. In oktober steeg het aantal faillissementen flink. Dat komt bijna geheel op het conto van de metaalproductenbranche, waarvan de omzetgroei nog wel boven het langetermijngemiddelde ligt.

6 Bouw – Hoogconjunctuur in de bouw heeft zijn keerzijde

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Madeline Buijs (06 – 109 717 86)

Sectorbarometer

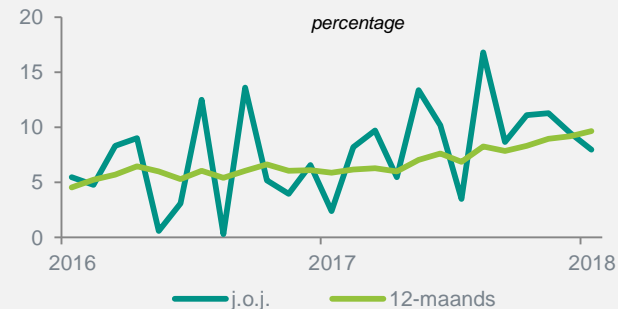

Ondernemersklimaat:

■ zeer slecht ■ slecht ■ neutraal ■ goed ■ zeer goed

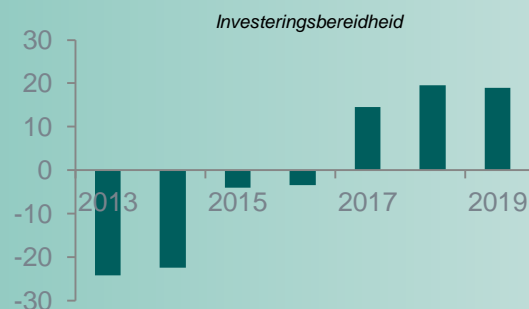
- ▶ De Sectorbarometer voor de bouwsector is positief. Dit betekent dat de bouwconjunctuur er goed voorstaat.
- ▶ De bouwproductie steeg in de eerste negen maanden van 2018 met 7,3% jaar-op-jaar. Het aantal faillissementen nam in de eerste tien maanden van 2018 met 7,8% jaar-op-jaar af.
- ▶ Bouwondernemers zijn over het algemeen positief gestemd. In vergelijking met vorig kwartaal zijn zij minder positief gestemd over hun winstgevendheid, maar vinden zij hun concurrentiepositie verbeterd.

Omzet

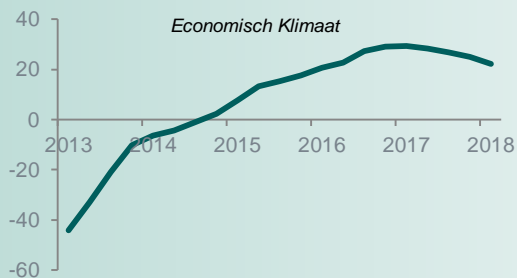

- ▶ De bouw is zeer conjunctuurgevoelig, waardoor de omzet van bouwondernemers nu veel harder stijgt dan de groei van de Nederlandse economie. De verwachtingen zijn nog positief, maar de groei zal wel af gaan zwakken omdat het aantal afgegeven vergunningen voor nieuwbouw sinds eind 2017 daalt.

Sentiment (oordeel ondernemers)

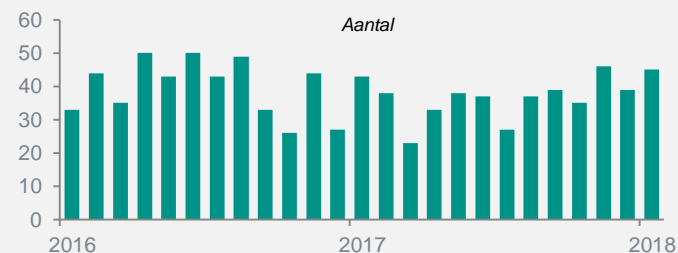

- ▶ Bouwbedrijven zijn sinds 2017 positief over de investeringen die zij verwachten te doen. Dit hangt sterk samen met de snelle groei van de bouwproductie.

- ▶ Bouwbedrijven zijn sinds 2015 positief gestemd over het economisch klimaat waarin zij werken. Wel zien we vanaf 2017 een daling in de score. Tekorten zijn hier de oorzaak van.

Faillissementen

- ▶ In oktober 2018 waren er 45 faillissementen, waarvan 33 bedrijven en 12 eenmanszaken. In september waren dit er nog 39. Het aantal faillissementen stijgt sinds medio 2018 weer. Belangrijkste oorzaak zijn de gestegen bouwkosten waardoor een aantal bouwers niet meer met winst kan bouwen.

7 Retail – Positief sentiment vertelt niet het hele verhaal

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Sonny Duijn (06 – 51186389)

Sectorbarometer

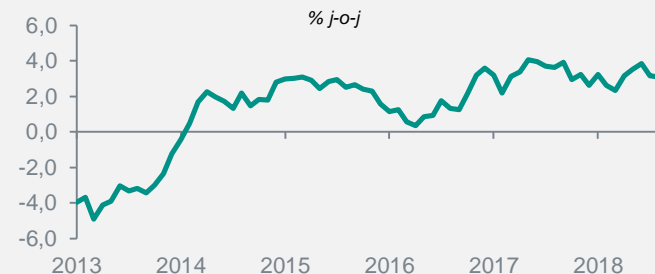

Ondernemersklimaat:

■ zeer slecht ■ slecht ■ neutraal ■ goed ■ zeer goed

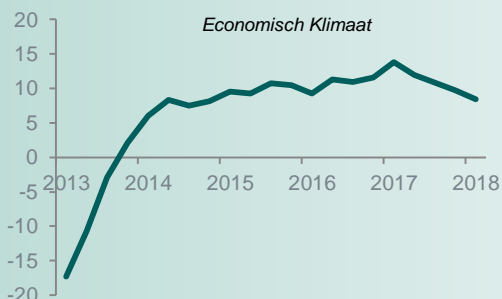
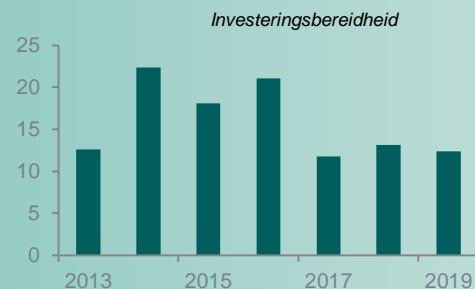
- ▶ De Sectorbarometer voor de retailsector staat er nog wat beter voor dan een kwartaal eerder; geholpen door de stijging van de consumptie.
- ▶ In de sector groeit dit kwartaal het optimisme over bijvoorbeeld de investeringen en de concurrentiepositie van individuele ondernemingen.
- ▶ Ondernemers zijn conservatief over hun winstgevendheid. De forse concurrentie in de sector speelt daarbij mee. Bovendien zit een sterk deel van de omzetgroei van de sector online. Verkopen via internet dragen niet of minder bij aan de winst.

Volumes

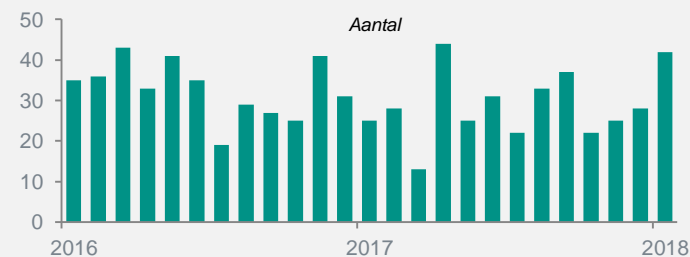
- ▶ In de eerste drie kwartalen van 2018 nam de verkoop in de detailhandel met 3% toe. Internetverkopen lieten de sterkste groei zien. In de kern fysieke non-foodwinkels lieten een groei zien van 1,9%. Wij geloven vooral in de kracht van de combinatie van kanalen, waarbij de fysieke winkel wel het primaire verkooppunt blijft.

Sentiment (oordeel ondernemers)

- ▶ Een deel van de retailers verwacht volgend jaar meer te investeren. In de meeste van de voorgaande vierde kwartalen was de investeringsbereidheid echter hoger.
- ▶ De verwachtingen van retailers over het economisch klimaat dalen wat, maar zijn positief. Niettemin profiteren partijen niet vanzelf: de concurrentie is groot en komt zowel 'fysiek' als via internet.

Faillissementen

- ▶ Na een relatief flink aantal faillissementsaanvragen in de maand oktober, staat de sector retail na tien maanden in 2018 op een (verrassende) lichte stijging van het aantal faillissementen. Voor 2019 verwachten wij een stijging van het 0-5% in het aantal retail-faillissementsaanvragen.

8 Leisure – Personeelstekort beïnvloed stemming

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Sonny Duijn (06 – 51186389)

Sectorbarometer

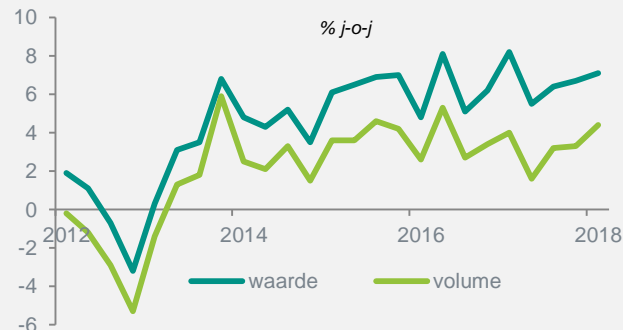
- ▶ De score voor de Sectorbarometer voor de sector Leisure daalde, maar is wel positief.
- ▶ Ondernemers in de horeca werden minder positief over hun concurrentiepositie ten opzichte van elkaar.
- ▶ Mogelijk speelt het personeelstekort hierbij een rol. In het vierde kwartaal van 2018 ervaart 30% (netto) van de ondernemers in de horeca een tekort aan arbeidskrachten als belemmering.
- ▶ Bij hotels is dit 34%, bij verhuurders van vakantiehuisjes 28%, bij campings 27% en bij eet- en drinkgelegenheden 30%.

Ondernemersklimaat:

■ zeer slecht ■ slecht ■ neutraal ■ goed ■ zeer goed

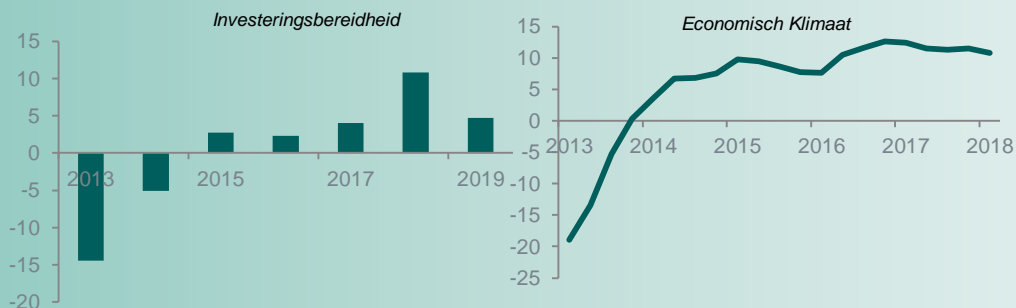
*Horeca wordt als proxy gebruikt bij de berekening van de Sectorbarometer

Omzet en volume

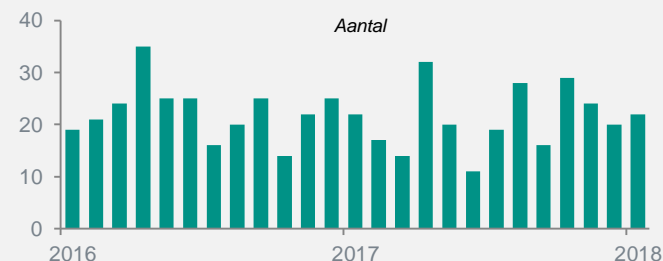
- ▶ De sector Leisure laat groei zien. De buitenshuisconsumptie stijgt door het hoge consumentenvertrouwen. Bovendien profiteert de sector van een stijging van het toerisme. Het aantal logies-overnachtingen steeg bijna 5% in 2018 tot en met juli.

Sentiment (oordeel horeca-ondernemers)

- ▶ Horeca-ondernemers zijn voorzichtiger dan eind 2017 als het gaat om de verwachte investeringen in het komende jaar. Ook hierbij speelt het personeelstekort mogelijk een rol.
- ▶ Over het economisch klimaat is de branche minder positief dan eerder. Door de soms heftige lokale concurrentie ervaren sommige ondernemers de economische groei mogelijk niet.

Faillissementen

- ▶ In 2018 tot en met oktober is er sprake van een daling van het aantal faillissementen binnen de sector Leisure. Daarbinnen zijn echter wel verschillen. Zo is er binnen de horeca een daling bij cafés en hotels, maar juist een stijging bij restaurants, ondanks de marktgroei. Mogelijk komt dit door de lokaal soms hevige concurrentie.

9 Transport – Ondernemers optimistisch, ondanks lage marge

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Albert Jan Swart (06 – 41449681)

Sectorbarometer

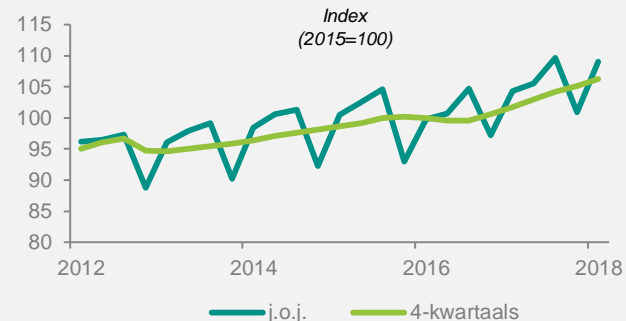

Ondernemersklimaat:

■ zeer slecht ■ slecht ■ neutraal ■ goed ■ zeer goed

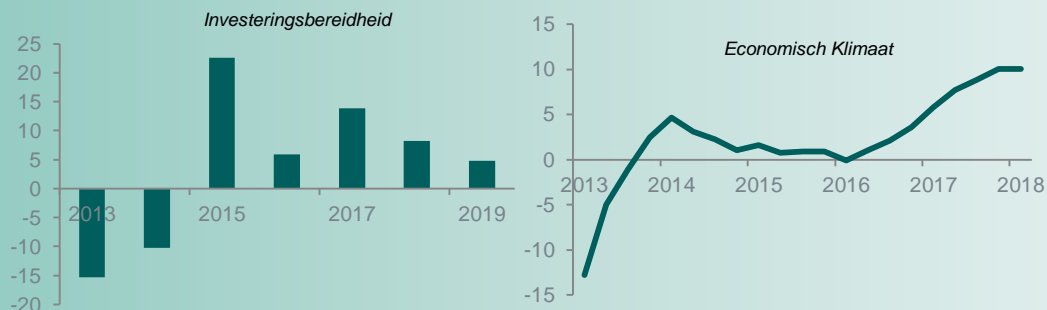
- ▶ De Sectorbarometer voor de Nederlandse logistieke sector is min of meer gelijk gebleven ten opzichte van het tweede kwartaal. De verbetering van het sentiment lijkt voorbij, maar duidt nog steeds op groei.
- ▶ De omzet groeit, maar de winstgevendheid staat onder druk. Transportondernemers zijn nauwelijks in staat kostenstijgingen door te berekenen aan hun opdrachtgevers. Dat is opvallend, want door de hoogconjunctuur is er geen sprake van overcapaciteit. Zo'n 10% van de transportondernemers geeft aan verlies te maken.

Omzet

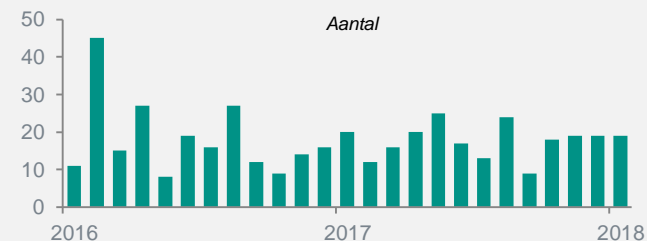
- ▶ Sinds 2017 groeit de omzet in bijna alle logistieke branches. De sector profiteert van de toename van de wereldhandel. Ook de sterke groei van de bouwsector en de online verkopen zorgen ervoor dat met name de op het binnenland gerichte branches harder groeien.

Sentiment (oordeel ondernemers)

- ▶ Ondernemers zijn nog steeds van plan te investeren. De bereidheid neemt wel wat af. Dat komt niet als een verrassing. Er is de laatste jaren flink geïnvesteerd in nieuw materieel dat een poosje mee kan.
- ▶ Volgens de conjunctuurenquête van brancheorganisatie TLN is het sentiment in het derde kwartaal iets gedaald. Toch zijn ondernemers in de transportsector per saldo nog altijd positief.

Faillissementen

- ▶ Het aantal faillissementen in de transportbranche is stabiel. De meeste bedrijven die failliet gaan zijn actief in het wegvervoer. Gezien de lage marges is het niet verwonderlijk dat sommige partijen ondanks de hoogconjunctuur failliet gaan.

10 TMT – IT-branche drijvende kracht achter groei TMT-sector

Vierde kwartaal – 23 november 2018

Kasper Buiting (06 – 48507492)

Sectorbarometer

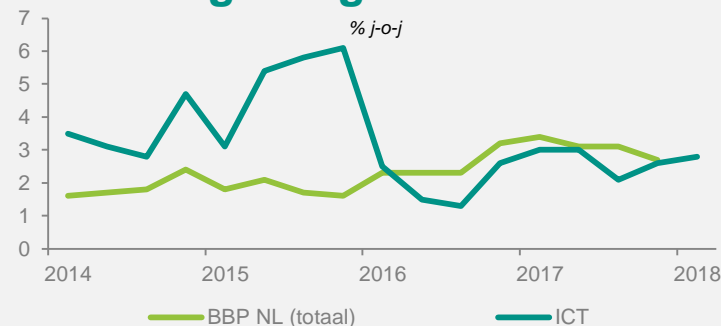

Ondernemersklimaat:

■ zeer slecht ■ slecht ■ neutraal ■ goed ■ zeer goed

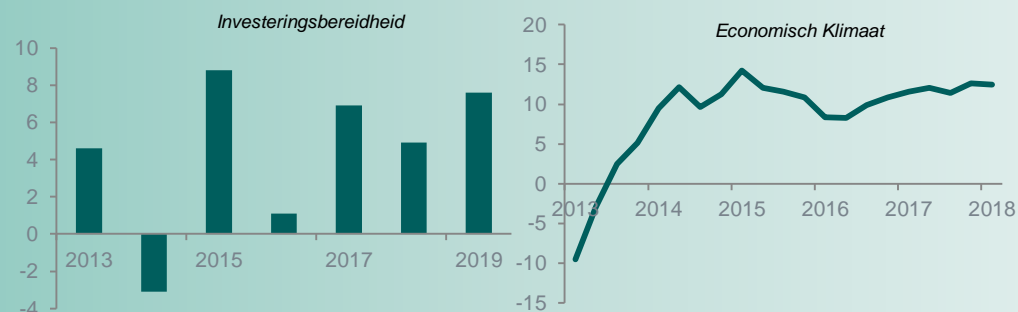
- ▶ De economische situatie blijft gunstig voor de sector technologie, media en telecom, ondanks de groeivertraging.
- ▶ De sector kenmerkt zich door een duidelijke tweedeling: sectoren die profiteren van de digitalisering van de samenleving en sectoren die hun verdienmodel onder druk zien komen te staan.
- ▶ Het ondernemersvertrouwen in de TMT-sector is nog verder gegroeid en staat op het hoogste niveau in jaren.
- ▶ De sector heeft last van personeelstekorten. Met name in de IT-branche is goed opgeleid personeel schaars.

Toegevoegde Waarde

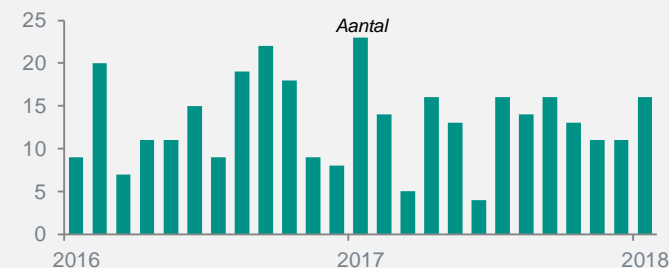
- ▶ Na een sterke periode groeit de TMT-sector ongeveer even snel als de economie. De verschillen tussen de onderliggende branches zijn echter groot. Waar de IT-branche een sterke omzetgroei laat zien; krimpt de omzet bij drukkerijen, uitgevers en telecom.

Sentiment (oordeel ondernemers)

- ▶ De ondernemers in de sector zijn nog steeds positief over de toekomst en dat is terug te zien in de investeringsbereidheid. Deze blijft aanzienlijk.
- ▶ Het oordeel over het economisch klimaat is blijvend positief. Wel lijkt er geen verdere verbetering te zijn.

Faillissementen

- ▶ Het aantal faillissementen is de afgelopen jaren sterk gedaald, maar stabiliseert sinds 2017. Wij verwachten weinig verandering in het aantal faillissementen in 2019 ten opzichte van dit jaar.

11 Zakelijke diensten – Dienstensector profiteert van gunstig economisch klimaat

Vierde kwartaal – 21 november 2018

Kasper Buiting (06 – 48507492)

Sectorbarometer

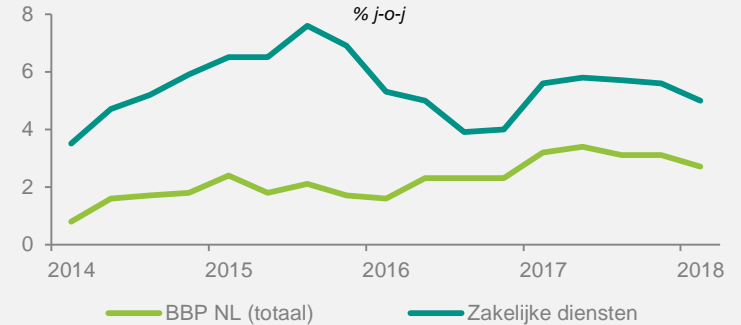

Ondernemersklimaat:

■ zeer goed ■ goed ■ neutraal ■ slecht ■ zeer slecht

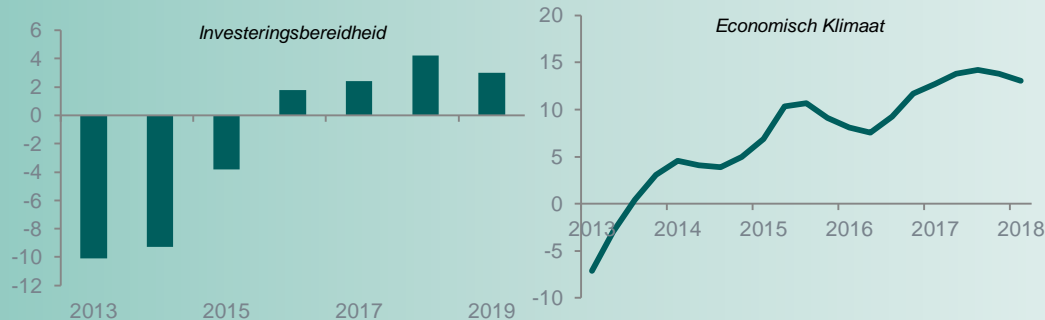
- ▶ De zakelijke dienstverlening profiteert van de sterke Nederlandse economie.
- ▶ Ondanks de groeivertraging blijft het ondernemersvertrouwen van de sector zeer hoog, al lijkt het wel wat af te nemen.
- ▶ HR-services, als smeerolie van de Nederlandse economische motor, groeit het sterkst, maar de groei wordt breed gedragen over de gehele sector.
- ▶ Grootste belemmering voor de sector blijft het tekort aan personeel.

Toegevoegde Waarde

- ▶ De zakelijke dienstverlening profiteert als gebruikelijk sterk van de economische hoogconjunctuur. De groei van de omzet en toegevoegde waarde van de sector is een stuk sterker dan de groei van het BBP.

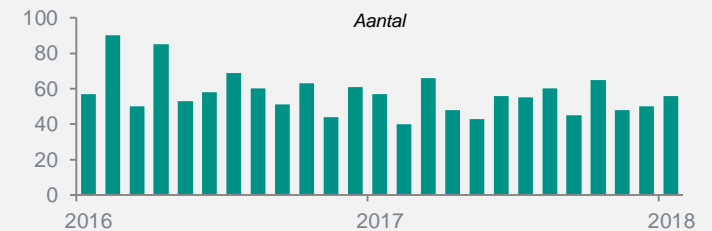
Sentiment (oordeel ondernemers)

- ▶ De investeringsbereidheid is licht positief, maar daalt wel vergeleken met vorig jaar.

- ▶ Ondernemers in de sector zijn zeer positief over het economisch klimaat. Wel zien we dat het hoogtepunt gepasseerd lijkt. De groeivertraging is daar debet aan.

Faillissementen

- ▶ Het aantal faillissementen in de zakelijke dienstverlening is fors gedaald de afgelopen jaren. Nu stabiliseert het aantal op een laag niveau. Voor volgend jaar verwachten wij vergelijkbare aantallen als dit jaar.

A Appendix – Contactgegevens, disclaimer en extra informatie

ABN AMRO Sector Advisory

	Sander van Wijk	<i>Hoofd Sector Advisory</i>	sander.van.wijk@nl.abnamro.com	Industrie	David Kemps	<i>Sector Banker</i>	david.kemps@nl.abnamro.com
	Franka Rolvink-Couzy	<i>Hoofd Sector Research</i>	franka.rolvink@nl.abnamro.com		Albert Jan Swart	<i>Sector Econoom</i>	albert.jan.swart@nl.abnamro.com
	Rishma Hoeba	<i>Secretaresse</i>	rishma.hoeba@nl.abnamro.com		Alexander Goense	<i>Sector Analyst</i>	alexander.goense@nl.abnamro.com
Agarisch	Pierre Berntsen	<i>Sector Banker</i>	pj.berntsen@nl.abnamro.com	Transport & Logistiek	Bart Banning	<i>Sector Banker</i>	bart.banning@nl.abnamro.com
	Jan de Ruyter	<i>Sector Banker</i>	jan.de.ruyter@nl.abnamro.com		Albert Jan Swart	<i>Sector Econoom</i>	albert.jan.swart@nl.abnamro.com
	Nadia Menkveld	<i>Sector Econoom</i>	nadia.menkveld@nl.abnamro.com		Bram van Amerongen	<i>Sector Analyst</i>	bram.van.amerongen@nl.abnamro.com
	Martijn Leguijt	<i>Sector Analyst</i>	martijn.leguijt@nl.abnamro.com				
Food	Rob Morren	<i>Sector Banker</i>	rob.morren@nl.abnamro.com	Bouw	Petran van Heel	<i>Sector Banker</i>	petran.van.heel@nl.abnamro.com
	Nadia Menkveld	<i>Sector Econoom</i>	nadia.menkveld@nl.abnamro.com		Madeline Buijs	<i>Sector Econoom</i>	madeline.buijs@nl.abnamro.com
	Martijn Leguijt	<i>Sector Analyst</i>	martijn.leguijt@nl.abnamro.com		Casper Wolf	<i>Sector Analyst</i>	casper.wolf@nl.abnamro.com
TMT	Steven Peters	<i>Sector Banker</i>	steven.peters@nl.abnamro.com	Vastgoed	Petran van Heel	<i>Sector Banker</i>	petran.van.heel@nl.abnamro.com
	Kasper Buiting	<i>Sector Econoom</i>	kasper.buiting@nl.abnamro.com		Madeline Buijs	<i>Sector Econoom</i>	madeline.buijs@nl.abnamro.com
	Justine Vijver	<i>Sector Analyst</i>	justine.vijver@nl.abnamro.com		Casper Wolf	<i>Sector Analyst</i>	casper.wolf@nl.abnamro.com
Zakelijke diensten	Han Mesters	<i>Sector Banker</i>	han.mesters@nl.abnamro.com	Healthcare	Anja van Balen	<i>Sector Banker</i>	anja.van.balen@nl.abnamro.com
	Kasper Buiting	<i>Sector Econoom</i>	kasper.buiting@nl.abnamro.com		Laura Kranenburg	<i>Sector Analyst</i>	laura.kranenburg@nl.abnamro.com
	Justine Vijver	<i>Sector Analyst</i>	justine.vijver@nl.abnamro.com				
Retail	Henk Hofstede	<i>Sector Banker</i>	henk.hofstede@nl.abnamro.com	Thema's	Loek Caris	<i>Sector Econoom</i>	loek.caris@nl.abnamro.com
	Sonny Duijn	<i>Sector Econoom</i>	sonny.duijn@nl.abnamro.com		Bram van Amerongen	<i>Sector Analyst</i>	bram.van.amerongen@nl.abnamro.com
	Selma van der Graaf	<i>Sector Analyst</i>	selma.van.der.graaf@nl.abnamro.com				
Leisure	Stef Driessen	<i>Sector Banker</i>	stef.driessen@nl.abnamro.com	Grondstoffen			
	Sonny Duijn	<i>Sector Econoom</i>	sonny.duijn@nl.abnamro.com	- Industriële Metalen	Casper Burgering	<i>Sector Econoom</i>	casper.burgering@nl.abnamro.com
	Selma van der Graaf	<i>Sector Analyst</i>	selma.van.der.graaf@nl.abnamro.com	- Agricommodities	Casper Burgering	<i>Sector Econoom</i>	casper.burgering@nl.abnamro.com

Meer sectorkennis, zie [abnamro.insights.nl](https://www.abnamro.nl/insights)

Disclaimer

This document has been prepared by ABN AMRO. It is solely intended to provide financial and general information on the sector developments in the Netherlands. The information in this document is strictly proprietary and is being supplied to you solely for your information. It may not (in whole or in part) be reproduced, distributed or passed to a third party or used for any other purposes than stated above. This document is informative in nature and does not constitute an offer of securities to the public, nor a solicitation to make such an offer.

No reliance may be placed for any purposes whatsoever on the information, opinions, forecasts and assumptions contained in the document or on its completeness, accuracy or fairness. No representation or warranty, express or implied, is given by or on behalf of ABN AMRO, or any of its directors, officers, agents, affiliates, group companies, or employees as to the accuracy or completeness of the information contained in this document and no liability is accepted for any loss, arising, directly or indirectly, from any use of such information. The views and opinions expressed herein may be subject to change at any given time and ABN AMRO is under no obligation to update the information contained in this document after the date thereof.

Before investing in any product of ABN AMRO Bank N.V., you should obtain information on various financial and other risks and any possible restrictions that you and your investments activities may encounter under applicable laws and regulations. If, after reading this document, you consider investing in a product, you are advised to discuss such an investment with your relationship manager or personal advisor and check whether the relevant product –considering the risks involved- is appropriate within your investment activities. The value of your investments may fluctuate. Past performance is no guarantee for future returns. ABN AMRO reserves the right to make amendments to this material.

© ABN AMRO, 2018

Teksten zijn afgesloten op 21 november 2018